

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/12>

ДИСТАНЦІЙНА УЧАСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

REMOTE PARTICIPATION IN CIVIL JURISDICTION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

Алімов К.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права
Запорізький національний університет

Сінько А.В., студентка IV курсу юридичного факультету
Запорізький національний університет

Чілінгір М.М., студент IV курсу юридичного факультету
Запорізький національний університет

В умовах дії правового режиму воєнного стану, зростання загроз життю та здоров'ю учасників цивільного судочинства, питання дистанційної участі під час здійснення цивільного судочинства в суді є вкрай актуальним. У статті досліджено вплив правового режиму воєнного стану на участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції. До того ж, у статті досліджено основні правові аспекти запобігання порушенню основних принципів здійснення правосуддя в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Одним із інноваційних інструментів здійснення правосуддя є дистанційна участь за допомогою інформаційно-телекомунікаційних засобів. Тим не менш, з урахуванням положень сучасного законодавства дистанційну участь пропонується розглядати у двох аспектах: здійснення дистанційного правосуддя та дистанційний розгляд відповідної справи. У статті досліджено відмінність дистанційного правосуддя від дистанційної участі особи під час розгляду цивільної справи у суді. До того ж, у статті досліджено міжнародний досвід розвитку дистанційного правосуддя.

Враховуючи обов'язковість дотримання положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, виконання рішень та практики Європейського суду з прав людини, вагомим значення набуває неухильна реалізація основних міжнародних стандартів. У статті досліджено ключові аспекти забезпечення права на справедливий судовий розгляд в порядку статті 6 визначеної Конвенції та доступу до правосуддя.

Фактичні умови запровадження правового режиму воєнного стану, безпекові реалії на відповідній території де проводяться активні бойові дії, сильно відрізняються від карантинних заходів під час пандемії та загального порядку визначення проведення участі особи в режимі відеоконференції. В статті досліджено проблемні аспекти сучасного стану правового регулювання участі осіб у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Ключові слова: правосуддя, правовий режим воєнного стану, цивільне судочинство, дистанційна участь, судове засідання, діджиталізація, відеоконференція.

In the conditions of the legal regime of martial law, increasing threats to the life and health of participants in civil proceedings, the issue of remote participation during the implementation of civil proceedings in court is extremely urgent. The article examines the impact of the legal regime of martial law on participation in a court session in videoconference mode. In addition, the article examines the main legal aspects of preventing violations of the basic principles of justice in the conditions of the legal regime of martial law.

One of the innovative tools for the administration of justice is remote participation with the help of information and telecommunication means. Nevertheless, taking into account the provisions of modern legislation, it is proposed to consider remote participation in two aspects: the implementation of remote justice and the remote consideration of the relevant case. The article examines the difference between remote justice and remote participation of a person during the consideration of a civil case in court. In addition, the article examines the international experience of the development of distance justice.

Considering the obligation to comply with the provisions of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the implementation of decisions and practices of the European Court of Human Rights, the consistent implementation of the main international standards is of great importance. The article examines the key aspects of ensuring the right to a fair trial in accordance with Article 6 of the Convention and access to justice.

The actual conditions for the introduction of the legal regime of martial law, the security realities in the relevant territory where active hostilities are taking place, are very different from the quarantine measures during the pandemic and the general procedure for determining the participation of a person in the video conference mode. The article examines the problematic aspects of the current state of legal regulation of the participation of persons in a court session in the mode of video conference.

Key words: justice, legal regime of martial law, civil justice, remote participation, court session, digitization, video conference.

Актуальність теми. В умовах дії правового режиму воєнного стану, зростання загроз життю та здоров'ю учасників цивільного судочинства, питання дистанційної участі під час провадження у суді видається вкрай актуальним. Варто зауважити, що починаючи з 2012 року, цивільне судочинство передбачає сучасні інформаційно-телекомунікаційні засоби залучення осіб до участі у судо-

вому засіданні. Тим не менш, виклики перед здійсненням правосуддя, що виникли під час повномасштабної збройної агресії з боку Російської Федерації проти України, в частині забезпечення безпекових умов та реальної можливості участі для учасників цивільного судочинства зумовлюють розвиток процесуальних інструментів та механізмів дистанційної участі осіб у захисті їх прав,

свобод та законних інтересів. А тому, на сьогоднішній день, важливим аспектом залишається визначення можливості здійснення дистанційного правосуддя в Україні та порівняння останнього з сучасним правовим регулюванням щодо дистанційної участі учасників справи та їх представників у судовому засіданні. До того ж, актуалізуються питання визначення слабких місць сучасного правового регулювання щодо залучення учасників судового засідання у дистанційному режимі в умовах порушення стабільності безпекових умов та виникнення об'єктивних обставин неможливості особи бути присутньою у залі судового засідання.

Аналіз наукових публікацій. Дослідження доступу до правосуддя у цивільних справах присвятили свої роботи багато науковців, серед яких особливої уваги заслуговують наступні: Ю. Матаг, В. Заборовський, Д. Луспенник, Т. Цувіна, А. Виноградова, Ю. Полюк та інші. Серед вчених, що досліджували питання діджиталізації правосуддя, у тому числі й дистанційної участі осіб до судового розгляду варто визначити наступних: Л. Остафійчук, Л. Остич, І. Татулич, К. Шейко та інші. Тим не менш, враховуючи, що правовий режим воєнного стану в Україні є відносно новим поняттям в нашій державі, визначення проблемних аспектів розвитку дистанційної участі у цивільному судочинстві видається малодосліджуваним, що і обумовлює визначене дослідження.

Метою статті є визначення основних аспектів розвитку дистанційної участі осіб у цивільному судочинстві в Україні. Для досягнення визначеної мети, перед дослідженням були поставлені наступні завдання: дослідити сучасний стан правового регулювання дистанційної участі осіб у цивільному судочинстві; визначити вплив правового режиму воєнного стану на розвиток дистанційної участі осіб у здійсненні цивільного судочинства; визначити міжнародно-правовий аспект забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану; визначити проблемні положення правового регулювання участі у судовому засіданні у режимі відеоконференції.

Виклад основного матеріалу. В умовах повномасштабної збройної агресії з боку Російської Федерації проти України, актуалізується питання забезпечення ефективної діяльності судової гілки влади. Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022 року на території нашої держави був запроваджений правовий режим воєнного стану, що став наслідком виникнення загроз національній безпеці України [1]. Правове регулювання воєнного стану, передусім здійснюється Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Зокрема, зазначеним законом визначається зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [2].

Тим не менш, вагомо значення під час дії правового режиму воєнного стану є й забезпечення діяльності суду, як найбільш дієвого механізму захисту та відновлення оспорюваних чи невизнаних прав особи. В контексті цивільного судочинства, забезпечення принципів рівності перед законом і судом (стаття 6 ЦПК України) та змагальності сторін (стаття 12 ЦПК України) є ключовими аспектами забезпечення ефективного правосуддя. Вбачається, що оскільки цивільні та господарські спори мають приватно-правовий інтерес серед відповідних учасників провадження, пошук нових механізмів щодо забезпечення здійснення ефективного судочинства в умовах воєнного стану є найбільш складним питанням з точки зору пошуку балансу між об'єктивними можливостями здійснення правосуддя, зокрема й проведення судового засідання та процесуальними правами, інтересами його учасників [3].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» містить фундаментальні положення щодо недо-

пущення звуження чи скасування гарантованих Конституцією України, міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, ЦПК України та іншими нормативно-правовими актами прав особи щодо судового захисту своїх прав, свобод та законних інтересів. Згідно статті 12² Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України. Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені. Вбачається, що дані положення є фундаментальними в контексті недопущення звуження чи скасування прав осіб на судовий захист, у тому числі й цивільного судочинства. Особливого значення набуває положення частини 2 статті 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», згідно якого скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Уявляється, що дане положення обумовлює неможливість зменшення обов'язкових процесуальних етапів (дій) або створення додаткових механізмів для пришвидшення розгляду цивільної справи поза наявних інструментів вирішення спору. З одного боку, дане положення є вагомим фактором недопущення порушення прав та законних інтересів учасників відповідного провадження, у тому числі й щодо процесуальних строків, однак з іншої сторони, дане положення фактично нівелює можливість запровадження додаткових процесуальних інструментів для здійснення правосуддя в умовах воєнного стану, що вбачається слабким місцем сучасного законодавства з визначеного питання.

Одним із інноваційних інструментів здійснення правосуддя є дистанційна участь за допомогою інформаційно-телекомунікаційних засобів. Тим не менш, з урахуванням положень сучасного законодавства дистанційну участь пропонується розглядати у двох аспектах: здійснення дистанційного правосуддя та дистанційний розгляд відповідної справи. Отже, що стосується здійснення дистанційного правосуддя, то під ним слід розуміти здійснення правосуддя за допомогою інформаційно-телекомунікаційних засобів під час розгляду відповідної справи, починаючи від прийняття позову, проведення всіх засідань у режимі відеоконференції, а закінчуючи ухваленням кінцевого рішення по справі. Таким чином, дистанційне правосуддя передбачає трансформацію від фізичного залучення осіб під час проведення цивільного судочинства на дистанційну форму за допомогою інформаційно-телекомунікаційних засобів.

Загальносвітовий тренд на впровадження дистанційного правосуддя почав формуватися під час пандемії, викликаного коронавірусною хворобою з 2020 року. Прикладами впровадження часткового дистанційного правосуддя стали: США, Великобританія, Естонія та інші держави. Зокрема, у США дистанційний розгляд судових справ запровадили в деяких штатах, причому в обов'язковому порядку, однак в інших штатах – за можливістю. У Великобританії було збільшено кількість судових засідань, які слухаються у спеціально розробленому мобільному додатку. Що стосується Естонії, то судді та інші співробітники судів дистанційно працюють завдяки впровадженню електронного правосуддя.

В умовах дії правового режиму воєнного стану та внаслідок проведення активних бойових дій на території України, що зумовлює підвищення ризиків життя та здоров'ю громадянам України, перед системою здійснення правосуддя постають нові виклики, зокрема й забезпечення доступу до правосуддя. Профільною статтею, що регулює право на справедливий судовий розгляд є стаття 6 ЄКПЛ. Відповідно до частини 1 визначеної статті – кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безсторонним судом, встановленим законом, який вирі-

шить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [4].

Одним із елементів права на справедливий судовий розгляд є доступ до правосуддя. ЄСПЛ покликана гарантувати та забезпечити не теоретичні та ілюзорні, а практичні та ефективні права особи щодо судового захисту, що узгоджується з практикою ЄСПЛ (*n. 34 справа Matthews v. the United Kingdom*); право на доступ до суду повинно бути «практичним та ефективним», а не «теоретичним чи ілюзорним» (*n. 36 справа*) [5, 6].

Таким чином, ЄСПЛ вважає, що доступ до правосуддя є динамічним та багатоетапним елементом права на справедливий судовий розгляд, що не охоплюється виключно поданням позову. До того ж, порушення судового провадження саме по собі не задовольняє усіх вимог пункту 1 статті 6 ЄСПЛ. Як вказує ЄСПЛ, ціль та сутність Конвенції – гарантувати та забезпечити права, які є практичними та ефективними, а не теоретичними або ілюзорними. Згідно рішень ЄСПЛ (*n. 46 «Multiplex v. Croatia», n. 25 «Kutić v. Croatia»*) – право на доступ до суду включає в себе не тільки право ініціювати провадження, а й право отримати «вирішення» спору повноважним судом [7, 8].

В умовах проведення активних бойових дій та законодавчої можливості Голови Верховного Суду (у разі неможливості Вищою Радою Правосуддя) в порядку частини 7 статті 147 та абз. 2 частини 1 статті 55 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» зміни територіальної юрисдикції суду, актуалізується питання реальної можливості захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, що перебувають на території, де не функціонує відповідний суд [9].

На жаль, починаючи з 2014 року, тобто з моменту введення АТО дане питання вирішувалось лише точковими змінами до ЦПК України, без виділення окремого інституту норм у відповідному розділі (главі) процесуального закону. До того ж, відповідно до Конституції України, Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та ЦПК України, дистанційне правосуддя в Україні не передбачено. На сьогоднішній день, дистанційне правосуддя або діджиталізація правосуддя знаходиться на етапі трансформації та має певні недоліки і ризики. Яскравим прикладом видається неможливість судом дослідити, зокрема речові матеріальні докази, що передбачають безпосередню оцінку судом сенсорними відчуттями, що унеможливило дистанційний розгляд справи судом поза приміщенням суду. А тому, фізичне направлення доказів, у тому числі ознайомлення з ними протилежною стороною по справі залишається неминучим аспектом дотримання принципу змагальності сторін. До того ж, серед інших процесуальних ризиків варто навести: фактична неможливість проведення судового засідання у дистанційному режимі через відсутність центрального чи автономного електропостачання, можливість зловживання зі сторони учасників провадження щодо формального пошуку обставин для зриву судового засідання, що впливатиме на розумні строки вирішення цивільної справи та інші. Варто погодитись із думкою О. В. Музиченко, та М. В. Карандась згідно якої – існування та функціонування такої можливості залежить не тільки від юридичного підґрунтя, а й від фактичної можливості українських судів провадити судочинство за допомогою цифрових програм та гаджетів [10].

Тим не менш, новаторство, що спрямовується на розширення прав особи на справедливий суд і не порушує статті 6 ЄСПЛ, а також забезпечення її від загроз, у тому числі внаслідок проведення бойових дій, є позитивним фактором сучасного правосуддя. Вбачається, що поступова трансформація на здійснення дистанційного правосуддя (діджиталізація) є необхідним фактором забезпечення ефективного правосуддя.

На сьогоднішній день, Закон України «Про судоустрій та статус суддів» та ЦПК України передбачає дистанційну форму участі у відповідній справі за допомогою відеоконференції. Відповідно до частини 7 статті 11 Закону

України «Про судоустрій та статус суддів» – учасникам судового процесу на підставі судового рішення забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у порядку, встановленому законом. Обов'язок забезпечити проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав судові рішення про проведення відеоконференції, незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який прийняв таке рішення. ЦПК України у статті 212 визначає можливість учасника справи брати участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції. Таким чином, сьогодні, можливість дистанційної участі у судовому засіданні передбачається для учасників справи та її представників. В умовах воєнного стану дистанційна участь учасників справи та їх представників є вкрай важливим інструментом проведення судового засідання, з точки зору безпеки учасників цивільного провадження та їх фактичної можливості бути присутнім у судовому засіданні в приміщенні суду. Варто нагадати, що вже у 2012 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції» положення ЦПК України на той час було доповнено статтею 158¹ «Участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції» [11].

Вже згодом, форма участі у судовому процесі була визначена у новій редакції ЦПК України, в порядку Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147-VIII [12]. Під час пандемії, що була викликана поширенням коронавірусної хвороби, дистанційний формат залучення до розгляду судових справ отримав активного розвитку. Зокрема, у 2020 році, був реалізований механізм повідомлення учасників провадження і направлення копій судових рішень, судових повісток на електронну пошту, смсповідомленнями, а також через оголошення розміщуються на офіційному веб-порталі судової влади України [13]. Починаючи з 28.12.2021 року, було розпочато надсилання повідомлень про дату та час проведення судових засідань через мобільний застосунок Дія (у разі коли така сторона по справі є користувачем визначеного мобільного застосунку. А же з 15.02.2023 року, сторони по відповідній справі мають можливість отримувати судові повістки, повідомлення та виклики за допомогою месенджера Viber [14]. Окремо, варто й відзначити розвиток системи «Електронного суду» в Україні, де особа може отримувати виклики до суду, рішення, а також приєднатися до відповідної справи. Отже, можна дійти до висновку, що дистанційна форма розгляду справи у суді продовжує активно розвиватися.

Тим не менш, фактичні умови запровадження правового режиму воєнного стану, безпекові реалії на відповідній території де проводяться активні бойові дії, сильно відрізняються від карантинних заходів під час пандемії та загального порядку визначення проведення відеоконференції. Навіть враховуючи неодноразові зміни до положень статті 212 ЦПК України, деякі з частин даної статті видаються дискусійними та такими, що можуть створювати додаткові складності для доступу до правосуддя в контексті реалізації частини 1 статті 6 ЄСПЛ. Варто звернути увагу на частину 2 статті 212 ЦПК України – учасник справи, його представник подає заяву про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду або у приміщенні іншого суду не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. Копія заяви в той самий строк надсилається іншим учасникам справи. Вбачається, що встановлення строку на подання заяви про дистанційну участь у судовому засіданні в 5 днів, що передує такому судовому засіданню може бути обтяжливою обставиною для відповідного учасника справи. Для прикладу, безпекова ситуація на територіях, що безпосередньо знаходяться поряд з лінією бойового зіткнення може різко змінюватись, що може стати об'єктивною причиною пропуску такого строку.

Відповідно до частини 5 статті 212 ЦПК України – ризику технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо несе учасник справи, його представник, який подав відповідну заяву, крім випадку коли суд після призначення судового засідання чи під час такого засідання втратив технічну можливість забезпечити проведення відеоконференції. Вбачається, що у даному випадку, зміна безпекової ситуації у місці проживання особи, зокрема де й планувалось проведення відеоконференції, екстрені відключення електроенергії є об'єктивними обставинами неможливості участі у відеоконференції. Тим не менш, визначене положення ЦПК України зобов'язує відповідного учасника нести ризик технічної неможливості участі у засіданні, що може стати передумовою порушення права на доступ до правосуддя через обставини, що не залежать від відповідної особи.

Відповідно до частини 6 статті 212 ЦПК України – свідок, перекладач, спеціаліст, експерт можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно у приміщенні суду. Вбачається, що у даному випадку визначені особи позбавлені права брати участь у відеоконференції, де останні б мали таку технічну можливість чи дозволяла б безпекова ситуація. В умовах воєнного стану, у виключних випадках пропонується встановлення можливості для перебування таких осіб не у приміщенні суду, що зумовить недопущення відкладання судового засідання, процесуальної економії, пропорційності та дотримання розумних строків.

Таким чином, доцільно додати воєнний стан як ще одну підставу для проведення дистанційної участі особи у судовому засіданні або взагалі прибрати з норми подібні умови та зробити відеоконференції повноцінною альтернативою звичайного судового засідання. Однак, на виконання частини 8 статті 212 ЦПК України, варто визначити один із ключових недоліків сучасного законодавчого та матеріально-технічного стану дистанційної участі у судовому засіданні. Згідно визначеного положення – судові засідання проводяться виключно в спеціально обладнаному для цього приміщенні суду – залі засідань, яке придатне для розміщення сторін та інших учасників судового про-

цесу і дає змогу реалізовувати надані їм процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки. Вбачається, що одним із інструментів вирішення даного питання є розширення можливості дистанційної участі у засіданні поза межами приміщення суду для суддів, інших учасників справ (секретаря судового засідання, свідка, перекладача, експерта), що узгоджується із положеннями законопроекту «Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві» № 9090 від 10.03.2023 року [15].

Висновки. Правовий режим воєнного стану неминує впливає на більшість суспільних відносин в Україні. Здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану також містить чимало практичних аспектів, які впливають на загальну форму здійснення судочинства, зокрема й проведення активних бойових дій, повітряні тривоги, систематичні обстріли території України з боку Російської Федерації. Тим не менш, Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», ЦПК України забезпечують дотримання висхідних принципів здійснення цивільного судочинства, що відповідає й релевантній практиці ЄСПЛ в контексті доступу до правосуддя. Варто зауважити, що дистанційна форма правосуддя в Україні не передбачена, а дистанційна участь у судовому процесу передбачена. Тим не менш, питання розвитку дистанційної форми правосуддя набуває все більшого значення, враховуючи й позитивний досвід іноземних держав.

На сьогоднішній день, виникають проблемні моменти забезпечення участі особи у судовому засіданні дистанційно (за допомогою відеоконференції) через законодавчі положення у частинах 2, 5, 6 статті 212 ЦПК України. Вбачається, що в умовах воєнного стану має бути передбачена альтернативна можливість брати дистанційну участь у судовому засіданні без додаткових умов. До того ж, для забезпечення розумних строків, процесуальної економії та дотримання пропорційності під час цивільного судочинства, вбачається належним ухвалення законопроекту № 9090 від 10.03.2023 року.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *Верховна Рада України* офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 25.09.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Верховна Рада України* офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 25.09.2024).
3. Цивільний процесуальний кодекс України : закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 25.09.2024).
4. Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995> (дата звернення: 25.09.2024).
5. Рішення Європейського суду з прав людини *Matthews v. the United Kingdom* (1999). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%22documentcollectionid%22%22%22GRANDCHAMBER%22%22CHAMBER%22%22> (дата звернення: 25.09.2024).
6. Рішення Європейського суду з прав людини *Bellet v. France* (1995). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ES011035> (дата звернення: 25.09.2024).
7. Рішення Європейського суду з прав людини «*Multiplex v. Croatia*» (2003). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22itemid%22%22001-22701%22%22> (дата звернення: 25.09.2024).
8. Рішення Європейського суду з прав людини «*Kutic v. Croatia*» (2002). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22%22001-125528%22%22> (дата звернення: 25.09.2024).
9. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 25.09.2024).
10. Музиченко О. В., Карандась М. В. Електронне провадження в Україні через призму процесуальних кодексів та міжнародного досвіду. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 239–246.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції: Закон України від 04.07.2012 року № 5041-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5041-17#Text> (дата звернення: 25.09.2024).
12. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів (Розділи 1-3) : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення: 25.09.2024).
13. Кузнецова К. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Діджиталізація суду. Виклики правничої професії в умовах воєнного стану : матеріали круглого столу до Дня юриста, Харків, 6 жовт. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Харків. нац. екон. ун-т ім. С. Кузнеця ; за ред. О. О. Коваленко. Харків, 2022. С. 96–99..
14. Порядок надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі, затверджений наказом ДСА України від 23.01.2023 № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0028750-23#Text> (дата звернення: 25.09.2024).
15. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві» № 9090 від 10.03.2023 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41530> (дата звернення: 25.09.2024).